

ХРОНІКА НАУКОВОГО ЖИТТЯ

УДК 94(477)"1941/1945":069.5

© *Наталія ГАМАРНИК*

НАУКОВО-ГУМАНІТАРНИЙ МУЗЕЙНИЙ ПРОЕКТ «РОДИННА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ». ПІДСУМКИ 2017 РОКУ

Підбито підсумки гуманітарного проекту Національного музею історії України у Другій світовій війні «Родинна пам'ять про війну» за 2017 р. Проаналізовано матеріали учасників національно-визвольної боротьби 1940–1950-х рр., учасників війни на Сході України та їхніх родин, які поповнили фондову колекцію музею і стали джерелом для подальшого дослідження історії війни.

Ключові слова: *Друга світова війна, Національний музей історії України у Другій світовій війні, музейний проект, родинна пам'ять, спогади, греко-католицька церква, Праведник народів світу, війна на Сході України.*

Друга світова війна залишила глибокий слід у кожній українській родині. Як правило, учасники тих подій, хоч би з якого боку вони воювали, не завжди за життя розповідали на широкий загальний подобиці тих буремних років. Правду про війну іноді довіряли лише найближчим родичам. Саме вони, зберігши в сім'ї пам'ять про минулу війну та боротьбу своїх предків за незалежність, діляться з нами родинними історіями, що передаються із покоління в покоління, та приносять на постійне зберігання до музею унікальні артефакти періоду важких випробувань.

У рамках реалізації науково-гуманітарного музейного проекту «Родинна пам'ять про війну» впродовж 2017 р. зібрано 20 комплексів матеріалів (близько 200 музейних предметів), які супроводжуються зворушливими захопливими розповідями. Це історії пересічних українців, які опинилися у круговерті війни: хтось в евакуації, хтось на фронті, хтось в окупації, а хтось навіть у Сибіру. Проте у надважких умовах усі вони залишалися милосердними й захищали свою ідею та віру до останнього.

Жінка-мати, жінка-легенда, жінка, яка ризикувала власним життям та життям своїх найближчих людей задля порятунку чужих дітей. Це про Праведницю народів світу Олександру Максимівну Шулежко. «Наша мати була простою українською жінкою. Під час війни вона не могла оминати увагою цих сиріт.

Їх вона прирівняла до своїх рідних дітей. День за днем протягом двох років на окупованій території робила все можливе для того, щоб зберегти їхнє життя» – такими рядками розпочала свою розповідь про матір Лариса Шулежко. Народилася Олександра Максимівна в багатодітній заможній селянській родині. У 1921 р. вийшла заміж за Федора Васильовича Шулежка – адвоката за фахом, який прийняв сан священника Української автокефальної православної церкви. У подружжя, яке мешкало у с. Леськи на Черкащині, народилося четверо дітей. У 1937 р. чоловіка репресували, а за два місяці народилася молодша донька Алла. Дружина «ворога народу» працювала вихователькою.

У роки війни Олександра Максимівна врятувала від смерті й голоду 102 дитини (25 з яких – євреї). Річ у тім, що після окупації Черкас нацистами Олександра Максимівна зуміла організувати дитячий будинок для безпритульних дітей. Там були і діти євреїв, їхні батьки були розстріляні. Першу дитину, дівчинку Оленку, вихователька знайшла на вулиці. Та сиділа біля тіла своєї матері, яка загинула під час бомбардування. Пізніше з'явився ще один хлопчик – Володя Пінкусович, його батьків розстріляли. Через багато років по війні, у 1991 р., він написав своїй рятівниці: «Дорога Олександро Максимівно! Пробачте, що пише Вам невідомий, але я Вам багато чим зобов'язаний. Ви врятували життя мені та багатьом іншим дітям під час нацистської окупації Черкас... У дитячий будинок я потрапив після того, як розстріляли мою маму. Мені тоді було років 4 – 5. Мене врятувала одна жінка. Я добре пам'ятаю, що вона принесла мене з тюрми в дитячий будинок. Пізніше я дізнався, що я народився у с. Тубільці Черкаського району. Нас разом із моїм дідусем, бабусею, мамою та дядьком за доносом поліцаїв привезли в Черкаську тюрму... В Черкаському загсі я знайшов сповіщення про те, що моя мама була розстріляна нацистами...» [1].

Знайдені діти жили в її квартирі, разом із семирічною Аллою та чотирирічною Ларисою. А на вулиці залишалося ще багато безпритульних. Коли в місті поширилася інформація про те, що відкрився дитячий будинок, сюди почали приводити безхатченків, а також тих, чиї батьки загинули або померли. Дітям було від року до 14. Серед них – українці, росіяни, євреї. Особливо побільшало дітей після масових розстрілів євреїв. Олександра Максимівна усвідомлювала, що їй чекало за переховування євреїв, оскільки вона ризикувала не лише власним життям, а й життям дочок. Проте завдяки сміливості, винахідливості, знанню німецької мови їй удалося ввести в оману окупаційну адміністрацію та поліцаїв. Спочатку вона записала дітей-євреїв під вигаданими прізвищами, дала їм нові імена та змінила національність. Так з'явилися греки, вірмени, татари...

На невеличкій земельній ділянці мешканці притулку організували господарство: невеликий город, тримали курей, двох кіз, кількох поросят, яких годували вихованці. Старші два дні на тиждень працювали на консервному заводі Шварца, молодші обробляли плантації, заробляли для дитбудинку сільгосп-продукти. Діти ходили до школи (нині Будинок зв'язку), вивчали Слово Боже, українську та німецьку мови, арифметику. А в неділю та святкові дні прямували

до Троїцької церкви, де хлопчики співом у хорі заробляли гроші для дитбудинку. Хором керував отець Омелян – розумна, добра, душевна людина. Щоб відвести від дітей небезпеку, він 7 квітня 1942 р., на Благовіщення, охрестив їх у церкві. Щоб хлопчики й дівчатка не відставали у навчанні, для них організовували додаткові заняття з математики, української та російської мов.

Незважаючи на скрутні часи, Олександра Максимівна і її колеги намагалися влаштувати дітям свята. Якимось на їхню новорічну ялинку завітав гебітскомісар. Потрібно було зробити так, щоб усі діти могли взяти участь у святі, і при цьому, щоб ні гебітскомісар, ні його підлеглі не розпізнали у вихованцях єврейських дітей. Вирішили зробити їм карнавальні костюми і маски, навіть загримували дітей. Вони танцювали, співали, грали. Один із карнавальних костюмів донька Лариса Федорівна передала до фондової колекції музею [2].

Відступаючи, нацисти примусово евакуювали притулок. Попри те, що частину дітей Олександрі вдалося влаштувати в навколишніх селах, однак з іншими довелося виїхати. Притулок дістався м. Теплик Вінницької області, а з часом до с. Соболівка Вінницької області. Дитбудинок у Соболівці справляв жахливе враження: діти були голодні й недоглянуті, одягнені в якесь лахміття, вони жебракували по селах. Та все ж приміщення обігрівалося, були деякі меблі. Перезимували, а навесні розпочався наступ радянських військ. Користуючись розгубленістю нацистів, Олександра Максимівна змогла повернутися з дітьми до Черкас. Про життя в роки війни вихователька в детально розповіла на сторінках своїх спогадів, написаних у 1961 р. Нині цей документ зберігається у фондозбірні музею [3].

У Черкасах на Олександрі Максимівні чекала недовіра радянської адміністрації: їй заборонили спілкуватися з дітьми та загалом працювати в системі освіти. Єдиним місцем, куди вона змогла влаштуватися на роботу, була реєстратура Черкаської районної поліклініки. До 1968 р. її підозрювали у співпраці з нацистами, та врешті-решт, завдяки допомозі небайдужих людей їй було видано партизанський квиток. Річ у тім, що отець Омелян, а також викладачка вишивання в дитячому будинку Поліна Іванівна були пов'язані з партизанами. Через притулок вони переправляли інформацію, харчі та медикаменти, з простиралл робили бинти, інколи переховували партизанів у приміщеннях притулку. Олександрі Максимівні вручили партизанський квиток, а у 1985 р. – орден Вітчизняної війни I ст. Наприкінці 1980-х років Олександра Максимівна переїхала у Київ, де жила її молодша дочка Лариса Федорівна. Померла Олександра Шулежко у 1994 р.

За два дні до смерті Олександра Максимівна дізналася, що фонд «Пам'ять жертв фашизму в Україні» порушив клопотання про надання їй звання Праведника народів світу, яке було присвоєне Яд Вашемом 11 червня 1996 р. (посмертно) [4].

Чоловіка Олександри Шулежко – Федір – повернувся із заслання у 1947 р. Під час зустрічі з Олександрі Максимівною вони домовилися, що житимуть

окремо заради дітей. Адже і тиск з боку владних структур на матір, і сумна компрометуюча сторінка в біографії батька перешкоджатимуть влаштуватися в радянському суспільстві Аллі та Ларисі. Зі слів Лариси Федорівни стало відомо, що Федір Шулежко мешкав у с. Городище Драбівського району Черкаської області, служив дяком у місцевій церкві. Помер у віці 82 років.

Старший син Олександри та Федора Шулежків загинув у січні 1942 р., це був його перший бій... Про місце загибелі сина Олександра Максимівна дізналася у 1955 р., отримавши сповіщення про загибель [5]. Сестра Вадима, Лариса, передала на зберігання до музею його щоденник, який містить розповідь про навчання та буденне життя учнів Золотоніської педагогічної школи в передвоєнні роки, а також записи, що ілюструють життя міста в 1939 р. [6].

Улітку 2017 р. родина Гункевичів із Львівщини передала до музею ікону, що має надзвичайну історію, та особисті речі священників Української греко-католицької церкви – Євстахія Смаля та Миколи Цегельського. Отець Богуслав Гункевич – греко-католицький священник. Ікону «Матір Божа з Ісусом годують голубів» його дружина Богдана Гункевич успадкувала від своєї мами Марії Миколаївни Добуш (1928 р.н.), яку в 14 років вивезли на примусові роботи до Німеччини. Після повернення додому, до Львова, жінка дізналася, що всю її родину виселили згідно з планом операції «Вісла». На початку 1960-х рр. за часів переслідування греко-католицької церкви радянською владою Марія Добуш під час одного з візитів до батьків, які тепер уже мешкали на території Польщі, таємно вивезла дві ікони: «Матір Божа з Ісусом годують голубів» та «Ісус Христос з апостолами в житі». Для цього вона пошила великий чохол на валізу та невеличку дитячу ковдру із шкарпеток. За виручені кошти від продажу речей купила в Польщі два образи й, скрутивши їх, заховала між валізою та чохлом. Під час прикордонної перевірки Марія, яка їхала із двома дітьми 6,5 років та 10 місяців, сильно вщипнула немовля. Через дитячий крик ані польські, ані радянські прикордонники ретельно не перевіряли її валізи, що й дало можливість непомітно перевезти ікони.

Оскільки родина Добушів була набожною і дотримувалася всіх національних та релігійних традицій, у період гонінь церкви в їхній квартирі греко-католицькі священники проводили підпільні богослужіння, зокрема й біля переданої до музею ікони [7].

Підпільні греко-католицькі відправи відбувалися і в будинку пані Софії Машталір, яка мешкала в одному із сіл на Львівщині. Тривалий час старенька парафіянка переховувала в себе в будинку священничі речі – епитрахиль, ілтон та евхаристійний рушничок отця Євстахія Смаля [8]. У 1995 р. вона передала їх отцю Богуславу Гункевичу, який ще дитиною був свідком того, як отець Смаль сповідав українців греко-католиків у костелі Св. Антонія у Львові. У ті часи настоятелем храму був ксьондз (римо-католицький священник) Казімеж Мончинські – поляк із Латвії, який не забороняв о. Смалю уділяти Тайну Покаяння переслідуваним греко-католикам, і які знали, де його

знайти. Згодом дороги отців Євстахія Смаля і Богуслава Гункевича ще не раз перетиналися [9].

Навесні 2017 р. відбулося випадкове знайомство отця Богуслава Гункевича з онуком отця Миколи Цегельського – Теодором. Він зрадів, дізнавшись, що о. Богуслав є греко-католицьким священником, і віддав йому речі, що тривалий час зберігалися в їхній родині: натільний хрестик, який носив під час ув'язнення в пересильних таборах під Львовом, а згодом у таборі суворого режиму (Мордовська АРСР) отець Микола Цегельський, та книжки з його особистої бібліотеки. Тепер ці речі зберігаються в музеї [10]. Разом з тим ми почули і неймовірну історію долі Миколи Цегельського.

Народився він у містечку Струсові на Тернопільщині у родині церковного і громадського діяча у Галичині, греко-католицького священника Теодора Цегельського та Марії Магдалини Мандичевської, яка також походила з давнього священничого роду.

Після закінчення у 1918 р. Тереховлянської гімназії вступив на теологічний факультет Львівського університету, одночасно вивчав богослов'я у Львівській греко-католицькій духовній семінарії.

У серпні 1924 р. М. Цегельський повінчався з Осипою Ратич. Через рік у молодій сім'ї народився син – Маркіян (Атиноген) Цегельський (у майбутньому відомий український вчений-енергетик, педагог, працював у Польщі).

5 квітня 1925 р. митрополит Андрей Шептицький рукоположив Миколу Цегельського на священника. При церкві у с. Сорока на Львівщині, де працював отець, він заснував три братства: Братство Апостольства Молитви, яке згуртувало 170 парафіян, Братство Найсвятіших Тайн (62 особи) і Братство тверезості (60 вірян). Кожне братство мало свою програму, свої обов'язки та активно діяло під проводом свого душпастиря. Отець Микола невпинно дбав про духовність, освіту та добробут своїх парафіян. Заснував і провадив релігійні товариства, окремо для чоловіків і жінок. Особливу увагу звертав на гуртування молоді при церкві. Характерним для о. Цегельського і його дружини було турботливе ставлення до бідних, готовність допомогти нужденним. Хліб після відправлення панахиди він завжди роздавав людям, бідним родинам і сиротам допомагав харчами і речами, для бідних відправляв треби (церковні обряди) безоплатно. Сам же провадив аскетичний і скромний спосіб життя.

У 1934 р. Микола Цегельський почав будівництво у с. Сороки нової церкви, спорудивши перед цим сільську цегельню, де селяни самі випалювали будівельний матеріал. За два роки збудували велику церкву Св. Димитрія й приміщення для читальні «Просвіти». Отець Микола Цегельський всіляко протистояв намаганням польської влади ополячувати українців, за що влада переслідувала і засудила його.

Радянська влада, що прийшла на Львівщину у 1939 р., наклала на отця Миколу податки, змушувала платити велику позику, забрала церковне поле. У селі почалися масові арешти, вивезення сімей до Сибіру. Життя й служіння о. Миколи

різко ускладнились, здоров'я погіршилось. У будинку Миколи Цегельського в печі спалювали всю патріотичну літературу, підручники з історії, підшивки газет і журналів за всі роки.

Улітку 1944 р. знову почалися переслідування по всій Галичині священиків із вимогою перейти під юрисдикцію Російської православної церкви. Після ліквідації навесні 1946 р. УГКЦ почалися цькування тих греко-католицьких священиків, які відмовилися від переходу в підпорядкування Московської патріархії. Така гірка чаша не минула і М. Цегельського. Здоров'я о. Миколи погіршувалось, йому запропонували зробити операцію, залишитись у Львові, щоб уникнути арешту, але він категорично відмовився.

28 жовтня 1945 р. (за іншими даними – 1946 р.) Микола Цегельський був заарештований. Тримали його в Копичинцях, у Чорткові, а потім – у Тернополі. Парафіяни боляче переживали арешт отця і, намагаючись його врятувати, зібрали 700 підписів. Той факт, що «зрадник Батьківщини» користується такою любов'ю і пошаною серед людей, лише більше розлютило «ворожу» радянську владу.

25 січня 1947 р. військовий трибунал МВС Тернопільської області засудив священика до 10 років ув'язнення у «виправно-трудовах таборах із конфіскацією майна». Суд ухвалив рішення про виселення сім'ї засудженого: син Дометій (1927 р. н.) та дві доньки Ліда-Христина (1928 р. н.) і Марта (1934 р. н.) відбували заслання у Читинській області.

Після засудження Микола Цегельський перебував у пересильних таборах у с. Ляцькому біля Золочева, у смт Підкамені біля Бродів та на львівському пересильному пункті на вул. Полтвяній, куди вже можна було приносити передачі. Під час одного з таких візитів вірна дружина Осипа зуміла передати отцеві пошитий із марлі епитрахиль, вино у пляшечці від ліків та сухарі для проведення богослужінь. І о. Цегельський регулярно відправляв Служби Божі та акуратно записував, коли і в яких намірах вони були проведені. У 1948 р. Микола Цегельський був вивезений у табір суворого режиму до Мордовської АРСР. Там він тяжко хворів.

У травні 1951 р. священик помер. Похований на табірному цвинтарі станції Потьма (місце та номер могили невідомі). Шестеро священиків-в'язнів несли його до воріт табору, далі їх не пустили. І лише 7 лютого 1991 р. родина Цегельських отримала повідомлення про реабілітацію отця Миколи.

27 червня 2001 р. під час візиту Папи Римського Івана Павла II до України у ході Святої Літургії у Львові відбувся обряд беатифікації (у католицькій церкві – акт зарахування тієї або іншої особи до лику блаженних) Миколи Цегельського, який був проголошений блаженним священномучеником Української греко-католицької церкви [11].

Упродовж 2017 р. фондову колекцію музею поповнили родинні історії та матеріали учасників національно-визвольних змагань 1940–1950-х років: родини

Ласкурійчуків з Івано-Франківщини, родин Вітишинських-Іщук і Гнатів із Тернопільщини та сім'ї Онuferко з Львівщини.

Історію родини Іщуків із Тернопільщини розповіла 84-річна Ярослава Вітошинська (дівооче прізвище – Іщук). Від 1945 р. – зв'язкова запілля Львівської округи ОУН Львівського краю західноукраїнських земель Ярослава Іщук виконувала доручення сестри Анни (псевдо «Нюся»), яка була членом ОУН, зв'язковою та медсестрою однієї з місцевих сотень УПА. Весною 1946 р., йдучи надавати медичну допомогу пораненому повстанцю, Анна потрапила на засідку енкаведистів. Маючи при собі зброю, не здалася живою. Її тіло відвезли в Нове Село, де виставили біля костелу для залякування. Лише у 1994 р. Анну Іщук перепоховали в братській могилі в Новому Селі на Тернопільщині [12].

Батько Ярослави, Василь Петрович Іщук, був заарештований і засуджений у 1947 р. до 10 років виправно-трудоих таборів ГУЛАГу. Приводом для такого покарання стало невиконання норм хлібозаготівель. У листі Прокуратури Тернопільської області від 15.11.1990 р. до Ярослави Вітошинської (Іщук) зазначається, що в Підволочиському райдержархіві збереглася копія вироку, де вказувалося, що господарство Василя Петровича Іщука зараховано до куркульських. «...На 1947 рік В.П. Іщук одержав зобов'язання по нормі для куркульських господарств, згідно з яким мав здати державі обов'язкову поставку зерна 7340 кг, картоплі 1985 кг та інші сільськогосподарські продукти. Однак, незважаючи на попередження уповноваженого мінзага та голови сільської ради, В.П. Іщук не виконував поставок у встановлені терміни, допустивши істотне невиконання за липень і серпень 1947 року по здачі хліба, тоді як його односельчани, жителі с. Добромірка, станом на 20 серпня 1947 року закінчили план здачі хлібопоставок...» [13]. Документ зберігається у фондовій колекції музею.

Після арешту батька Ярослава переховувалася по криївках у с. Добромірка, згодом за чужою метрикою мешкала у Львові. За підробними документами закінчила школу для робітничої молоді, здобула середню освіту, працювала нянею у львівській родині. Проте вже на початку 1950 р. була заарештована за зв'язок з ОУН та засуджена до 10 років виправно-трудоих таборів ГУЛАГу. Відбувала покарання у Казахстані. Після звільнення у 1956 р. повернулася до Львова, де одружилася з Володимиром Дем'яновичем Вітошинським.

Однією зі сторінок життєвого шляху її чоловіка була служба у лавах РСЧА в роки німецько-радянської війни. У неповні 18 років у травні 1944 р. Володимир Вітошинський розпочав свій фронтовий шлях. Брав участь у боях на території Білорусії та країн Балтії. Після важкого поранення у лютому 1945 р. і тривалого лікування визнаний інвалідом III групи та непридатним до військової служби. Працював учителем і завідувачем початкової школи на Тернопільщині, заочно навчався в Кременецькому вчительському інституті, а у 1947 р. став студентом Львівського державного університету імені І. Франка. Під час навчання проводив просвітницьку роботу, складав вірші про самостійну Україну, був прихильником українського визвольного руху. За це був заарештований у липні 1948 р. та

засуджений до 10 років виправно-трудоих таборів ГУЛАГу. Після звільнення у серпні 1956 р. повернувся до Львова, де одружився з Ярославою Іщук. Займався викладацькою діяльністю. Ще під час німецько-радянської війни Володимир Вітошинський був нагороджений медаллю «За відвагу». Нагорода була вручена у липні 1968 р., через 10 років його життя обірвалося. Реабілітований у вересні 1990 р. [14]. Музейну колекцію поповнили фото, документи та особисті речі Ярослави та Володимира Вітошинських [15].

На долю родини Гребенюків із Тернопільщини випали важкі випробування. У сім'ї священика (колишнього капелана Української Галицької армії) було троє дітей. Молодшого сина Євгена, учня 10-го класу Чортківської гімназії «Рідна школа», у 1940 р. більшовики заарештували разом із групою товаришів і засудили до п'ятирічного ув'язнення. З початком німецько-радянської війни 2 липня 1941 р. з Чортківської тюрми в'язнів перевезли до Умані, де 20 липня того ж року всіх розстріляли. Його сестра Мирослава після закінчення тієї ж гімназії у 1939 р. працювала учителькою в одній із шкіл. Маючи від природи артистичні та музичні здібності, відвідувала театральну студію при Львівському музичному інституті. Через два роки Мирослава одружилася з Юрієм Онуферком, подружжя оселилося у м. Борщів. Слід сказати, що Юрій, який як учасник національно-визвольного руху в 1944 р. був заарештований та засуджений більшовиками, загинув на засланні. Із 1944 р. Мирослава Онуферко (псевдо «Барвінок») була медсестрою Чортківського надрайону ОУН. Надавала допомогу пораненим та хворим воякам УПА. Опікуючись повстанцями, хворими на тиф, сама тяжко захворіла на цю недугу. Переїхала до Львова, де легалізувалася під прізвищем Дерманчук. Одужавши, повернулася до творчості – стала керівником капели бандуристів. У складі капели об'їздила всю Україну. Гастролюючи під чужим прізвищем, Мирославі Семенівні тривалий час удавалося уникати переслідувань через заарештованого чоловіка та за свою участь у визвольних змаганнях. Проте у 1948 р. донощик упізнав медсестру «Барвінок», і її заарештували. Військовий трибунал військ МВС Тернопільської області від 3 січня 1949 р. засудив її за ст. 54-1 «а», 54-II КК УРСР на двадцять п'ять років ув'язнення у виправно-трудоих таборах і п'ять років позбавлення громадянських прав [16]. Покарання відбувала в м. Інті (Комі АРСР). У таборі брала участь в аматорському театрі – виступала в ролі Наталки у виставі «Наталка Полтавка» І. Котляревського. Відомий актор Львівського театру імені М. Заньковецької Олександр Гринько, якого доля звела з Мирославою Онуферко (Гребенюк) в Інтинських таборах, писав про неї так: «Це була молода, дуже обдарована бандуристка з хорошими зовнішніми даними, виразними очима, прекрасним тембром голосу». [17]. На засланні Мирослава Семенівна стала інвалідом. 10 січня 1955 р. була достроково звільнена, «комісована» на утримання родичів [18]. Під вартою у місцях позбавлення волі вона утримувалася шість років, два місяці і двадцять чотири дні. Реабілітована в 1991 р. [19]. Родичі Мирослави Семенівни передали до музею документи, фото та вітальні листівки, які надсилали Мирославі Семенівні подруги на заслання [20].

В умовах війни, яка точиться на Сході України, у родинних історіях наші співвітчизники розповідають не тільки про учасників Першої та Другої світових війн, а й про нове покоління захисників української землі, які сьогодні вписують героїчні й незабутні сторінки в сімейні літописи.

Доля родини Філоненків із Білопілья на Сумщині оповита трьома війнами. Дев'ять чоловіків із цього роду в різний час ставали на захист своєї Вітчизни. У Павла Васильовича Філоненка було дев'ятеро дітей. На початку ХХ ст., у розпал Першої світової, захищати рідну землю пішов найстарший син Василь. У боях поблизу Вольфіно, що на кордоні Росії та України, він загинув. У важкі роки Другої світової війни на фронтвий шлях стали четверо синів Павла Васильовича – Микола, Григорій, Олександр та Андрій. У 1941 р. пішов на фронт Микола, який на той момент жив на Харківщині. 32-річний молодший лейтенант Микола Філоненко загинув у 1942 р. на Смоленщині. Григорія призвали з Білопілья, а повернувшись з війни, він переїхав жити до Миколаєва. Олександр свого часу працював на залізничному транспорті в Городищі Київської області, звідти і пішов на війну. За мужність, виявлену в боях, отримав дві медалі «За відвагу». Після війни повернувся до рідного міста.

Не оминула війна і найменшого сина Андрія. Коли хлопчику виповнилося 13 років, померла його мати. На той час старші діти жили окремо – з батьком лишився Андрій та його молодша сестра, якій було два роки. Після семирічки закінчив Любомльське залізничне училище і вже у 1939 р. розпочав свою трудову біографію в Білопільському вагонному депо, згодом опинився у Тростянці Сумської області. У січні 1941 р. одружився. Проте невдовзі почалася війна: після визволення міста Андрія Павловича призвали в діючу армію. Упродовж усієї війни був автоматником у танковій бригаді. Відзначений трьома медалями «За відвагу». Свою першу нагороду отримав у серпні 1944 р. в боях за розширення плацдарму на лівому березі р. Вісла. Другою медаллю нагороджений у лютому 1945 р. в Німеччині, третю – отримав наприкінці війни у Берліні. З боями дійшов до Праги. Після перемоги повернувся додому, де його чекала дружина та трирічна донька Людмила.

На захист Вітчизни в роки Другої світової стали і троє чоловіків із молодшого покоління Філоненків – онуки Павла Васильовича: Андрій, Микола та Григорій. Микола загинув у боях за Польщу. Родина Філоненків сповна виконала свій обов'язок перед Батьківщиною.

Уже в ХХІ ст. під час російсько-української війни в зоні бойових дій на Сході України 20 серпня 2015 р. обірвалося життя Володимира Філоненка – правнука покійного Павла Васильовича. Про бойові традиції родини розповіла науковцям музею Людмила Філоненко – донька учасника Другої світової війни [21].

6 грудня 2017 р., у День Збройних сил України, учасник бойових дій на Сході України полковник Володимир Лагута у стінах музею розповів унікальну родинну історію та поділився спогадами про запеклі бої на Сході України у 2014 р. У рамках проекту «Родинна пам'ять про війну» офіцер передав до музею особисті

речі з фронту та нагороди, документи і фото свого дідуся червоноармійця Володимира Петровича Лагути – учасника Другої світової війни. Поштовхом до цього стала особиста історія життя офіцера, який улітку 2014 р. визволяв Лисичанськ на Донеччині, брав участь у боях за Савур-могили. Цими фронтовими дорогами влітку 1943 р. пройшов і його дід – червоноармієць В.П. Лагута. За роки війни він був нагороджений орденом Вітчизняної війни 2 ст. та орденом Слави 3 ст. (наразі нагороди зберігаються у фондовій колекції музею). Як і дід, підполковник Володимир Лагута був поранений в ногу у липні 2014 р., на щастя, її вдалося врятувати [22]. «...Мій дід у 44-му році звільняв Савур-могили, переходив річку Міус. А через 70 років я опинився в тих же місцях, з тією ж місією. Під час боїв дід отримав поранення, втратив ногу. Коли батько приїхав до мене в госпіталь, сам звернув на ці збіги увагу. Правда, радів, що мені ногу врятували!..» – так про це розповідав підполковник В.В. Лагута [23]. Окрім того, фондову колекцію поповнили нагороди та документи бабусі і прабабусі українського військовика (нині їх атрибутують музейники). У роки німецько-радянської війни вони працювали в тилу. Ця акція передачі матеріалів ще раз підтвердила нерозривність зв'язку поколінь – сучасних захисників та їхніх предків.

Загалом упродовж п'яти років дії проекту зібрано 137 комплексів матеріалів, що містять 1923 музейних предмети. Науково-гуманітарний музейний проект триває.

Джерела та література:

1. Лист Шулежко О.М. від Пінкусовича В.В. – КН-271459. – Д-69364 // Фонди НМІУДСВ.
2. Матеріали Шулежко О.М. – КН-271458 // Фонди НМІУДСВ.
3. Спогади Шулежко О.М. 1961 р. – КН-271460. – Д-69365 // Фонди НМІУДСВ.
4. Генеральний каталог. – Шулежко О.М. // Фонди НМІУДСВ.
5. Сповідання про загибель Шулежка В.Ф. – КН-271464 – Д-69369 // Фонди НМІУДСВ.
6. Щоденник Шулежка В.Ф. – КН-271463 – Д-69368 // Фонди НМІУДСВ.
7. Ікона «Матір Божа з Ісусом годують голубів». – НД-30738 // Фонди НМІУДСВ.
8. Матеріали Смаля Євстахія. – КН-272855 – 272857 // Фонди НМІУДСВ.
9. Генеральний каталог. – Смась Є. // Фонди НМІУДСВ.
10. Матеріали Цегельського М.Т. – КН-2722852 – 272854 // Фонди НМІУДСВ.
11. Генеральний каталог. – Цегельський М.Т. // Фонди НМІУДСВ.
12. Спогади Вітошинської (Іщук) Я.В. – НД-30270 // Фонди НМІУДСВ.
13. Матеріали Вітошинської Я.В. – КН-269303 – Д-68526 // Фонди НМІУДСВ.
14. Генеральний каталог. – Вітошинська Я.В. // Фонди НМІУДСВ.
15. Матеріали Вітошинської Я.В. – КН-269281 – 269306 // Фонди НМІУДСВ.
16. Генеральний каталог. – Онуферко (Гребенюк) М.С. // Фонди НМІУДСВ.
17. Ювілейна книга української гімназії в Тернополі. 1898 – 1998. За редакцією Степана Яреми /Наукове товариство імені Шевченка у Львові, Львівське крайове товариство «Рідна школа». Львів. –1998. – С.273
18. Довідка Онуферко (Гребенюк) М.С. – КН-269340 – Д-68541 // Фонди НМІУДСВ.
19. Довідка про реабілітацію Онуферко (Гребенюк) М.С. – КН-269341 – Д-68542 // Фонди НМІУДСВ.

20. Матеріали Онуферко (Гребенюк) М.С. – КН-269343. – 269347 // Фонди НМІУДСВ.
21. Н. Ткаченко. Доля родини, оповита війною. – Газета «Білопільщина». 6 лютого 2016 р. стор. 4.
22. Генеральний каталог. – Лагута В.П. // Фонди НМІУДСВ.
23. Генеральний каталог. – Лагута В.В. // Фонди НМІУДСВ.

© **Наталія ГАМАРНИК**

ГУМАНИТАРНЫЙ МУЗЕЙНЫЙ ПРОЕКТ «ПАМЯТЬ О ВОЙНЕ В ИСТОРИИ МОЕЙ СЕМЬИ». ИТОГИ 2017 ГОДА

Подведены итоги гуманитарного проекта Национального музея истории Украины во Второй мировой войне «Память о войне в истории моей семьи» 2017 г. Проанализированы материалы участников национально-освободительного движения 1940-1950-х гг., участников войны на Востоке Украины и их семей, которые дополнили фондовую коллекцию Музея и стали источником для дальнейшего исследования истории войны.

Ключевые слова: *Вторая мировая война, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне, музейный проект, семейная память, воспоминания, греко-католическая церковь, Праведник народов мира, война на Востоке Украины.*

© **Nataliya GAMARNYK**

HUMANITARIAN MUSEUM PROJECT “FAMILY MEMORIES ABOUT THE WAR”. 2017 ANNUAL CONCLUSIONS

Concluded the results for 2017 of the humanitarian project of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War “Family memories about the war.” Analyzed the materials of the participants of the national-liberation struggle of the 1940s-1950s, of participants in the war in the East of Ukraine and their families joined the fund collection of the museum and became a source for further study of the history of war.

Keywords: *Second World War, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, the museum project, family memories, memories, Greek-Catholic Church, Righteous Among the Nations, the war on the East of Ukraine.*